

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ТА ЇХ АКТИВНІСТЬ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Іванова Дар'я Сергіївна

здобувачка вищої освіти психологічного факультету
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Науковий керівник: Савиченко Ольга Михайлівна

ORCID ID: 0000-0001-7796-9280

кандидат психологічних наук, доцент
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Сучасне інформаційне суспільство формує нові виклики для молоді, зокрема щодо критичного мислення. Студенти, як активні користувачі соціальних мереж, щоденно взаємодіють із величезною кількістю інформації, що містить як достовірні дані, так і дезінформацію. Відсутність критичного мислення може призвести до поширення фейкових новин, маніпуляцій і формування викривлених уявлень про реальність. У зв'язку з цим дослідження психологічних особливостей критичного мислення студентів та їх активності в соціальних мережах є надзвичайно актуальним. Об'єкт дослідження – критичне мислення студентів. Предмет дослідження – психологічні особливості критичного мислення студентів та їхня активність у соціальних мережах. Мета дослідження – визначити взаємозв'язок між рівнем критичного мислення студентів та їх активністю у соціальних мережах.

Критичне мислення є однією з ключових когнітивних здібностей людини, що забезпечує здатність аналізувати, оцінювати та інтерпретувати інформацію. У сучасній психології воно розглядається як складний багаторівневий процес, який включає логічне мислення, рефлексію, здатність до аргументації та ухвалення рішень.

Сучасні дослідження вказують на важливість критичного мислення у цифрову епоху, коли інформаційний простір стає дедалі більш складним і насиченим. Соціальні мережі, як джерело інформації, створюють як можливості, так і загрози, пов'язані з поширенням маніпулятивного контенту. Тому розвиток критичного мислення у студентів є важливим

завданням сучасної психології та педагогіки [1].

Критичне мислення є фундаментальним компонентом когнітивного розвитку особистості та важливим інструментом в ухваленні рішень, аналізі інформації та вирішенні проблем. У сучасному інформаційному суспільстві, де велика кількість даних доступна в режимі реального часу, критичне мислення стає не лише навичкою, а й необхідністю.

Розуміння сутності критичного мислення є ключовим для освіти, науки, професійної діяльності та повсякденного життя. Саме тому воно активно досліджується філософами, психологами, педагогами та нейробіологами.

Метью Ліпман описує критичне мислення як відповідальне та самостійне прийняття рішень, що базується на певних критеріях та враховує контекст. Важливим аспектом цього процесу є його самокоригування. На думку Ліпмана, розвиток критичного мислення відбувається через проблемні ситуації, що стимулюють аналітичне осмислення. Він також наголошує, що критичне мислення формується через комбінацію навичок і диспозицій: останні не є навичками самі по собі, але сприяють їхньому використанню. Вчений виділяє чотири основні етапи цього процесу: аналіз практики інших, саморефлексія, виправлення помилок інших і власна корекція [2].

Професор Д. Клустер (Хоупколедж, США) запропонував власну концепцію критичного мислення, в якій основний акцент зроблено на постійній оцінці, уточненні та застосуванні нових ідей. Він виокремлює п'ять ключових характеристик цього процесу [3]:

1. Критичне мислення є самостійним процесом, і це його найважливіша особливість.

2. Інформація відіграє роль відправної точки, проте не є кінцевою метою аналізу.

3. Процес мислення починається з постановки запитань і формулювання проблем.

4. Аргументація має бути логічно обґрунтованою та переконливою.

5. Критичне мислення є соціальним процесом, оскільки обговорення й перевірка ідей у спільноті сприяють їхньому вдосконаленню.

Таким чином, критичне мислення є багатограним процесом, що поєднує аналіз, оцінку, аргументацію та готовність до змін у власному світогляді.

Згідно з Харченко Н.В., критичне мислення – це вміння людини самостійно оцінювати явища навколишнього світу, аналізувати наукові знання, судження та висловлювання інших людей, визначаючи їхні сильні й слабкі сторони. Також воно передбачає прагнення до ефективного розв'язання проблем, перегляд усталених стереотипів та догм, а також протидію конформізму.

Основними характеристиками критичного мислення є [4]:

- Здатність до аналізу інформації, вміння виділяти її суть, зіставляти різні дані та формулювати власні висновки.
- Розпізнавання маніпуляцій та логічних помилок у судженнях інших.
- Виявлення пропаганди та усвідомлення спроб впливу на суспільну свідомість.
- Оцінка соціальних і політичних явищ із позиції загальнолюдських моральних цінностей.
- Скептичний підхід і прагнення до пошуку оптимальних рішень, що базуються на логіці та фактах.
- Відкритість до нових поглядів і повага до різних точок зору.

С. Терно підкреслює, що критичне мислення передбачає здатність особистості оцінювати як інформацію, так і сам процес мислення. Воно включає навички формування логічних умовиводів, прийняття виважених рішень, аналізу позитивних і негативних аспектів отриманих даних, а також орієнтацію на досягнення конкретного результату [5].

У сучасному цифровому світі соціальні мережі стали невід'ємною частиною життя молоді. Вони використовуються не лише для спілкування, а й для самовираження, отримання інформації, навчання, активізму та розвитку професійних навичок. Молодь проводить значну частину свого часу в соціальних мережах, що впливає на її соціальну взаємодію, цінності та поведінку.

Однією з основних причин високої активності молоді в соціальних мережах є потреба у комунікації та самопрезентації. Соціальні платформи, такі як Instagram, TikTok, Facebook та X (колишній Twitter), дозволяють молодим людям ділитися своїми думками, фотографіями, відео та переживаннями, формуючи власний цифровий образ. Молодь активно використовує різноманітні формати контенту, включаючи історії, стріми та короткі відео, щоб привертати увагу аудиторії та підтримувати зв'язок із друзями [6].

Ще одним важливим аспектом активності молоді є споживання інформації. Соціальні мережі стали джерелом новин, освітніх матеріалів і трендових дискусій. Багато молодих людей дізнаються про події у світі саме з соціальних платформ, оминаючи традиційні засоби масової інформації. Це відкриває широкі можливості для самостійного навчання, але також створює ризики дезінформації та маніпуляцій [7].

Активність молоді в соціальних мережах залежить від різних чинників: психологічних (потреба в соціальній підтримці, самовираженні та пошуку однодумців), соціальних (вплив моди, популярність серед однолітків, вплив авторитетів та групова динаміка), технічних (легкість використання, персоналізація контенту, мобільний доступ), культурних (сучасні культурні тенденції, взаємодія з популярними медіа та обговорення соціальних тем) та економічних (можливість заробітку через соцмережі, інфлюенсерство, комерційна діяльність).

Хоча вплив соціальних мереж на молодь був широко вивчений, залишається потреба у більш глибокому дослідженні специфічної взаємодії між різними аспектами використання соціальних мереж (наприклад, самодемонстрація проти інтерактивного використання) та окремими компонентами критичного мислення (наприклад, логічний аналіз, рефлексія, емоційний контроль). Крім того, комплексне розуміння того, як ці фактори змінюються протягом різних років навчання та відрізняються між статями, є вирішальним для розробки цільових інтервенцій. Сучасна література часто обговорює загальні негативні наслідки соціальних мереж для критичного мислення, але детальні кореляційні аналізи, що пов'язують конкретні типи залучення до соціальних мереж з нюансованими елементами критичного мислення, все ще перебувають на стадії формування.

Основною метою статті було з'ясування, як використання соціальних мереж взаємодіє з критичним мисленням студентів, а також оцінити їх активність у цих мережах і її вплив на соціальні орієнтації та психологічний стан. Дослідження також мало на меті емпірично дослідити рівень розвитку критичного мислення студентів та особливості їхньої активності в соціальних мережах. Крім того, воно прагнуло виявити та проаналізувати фактори цифрового середовища, що можуть впливати на формування критичного мислення студентів.

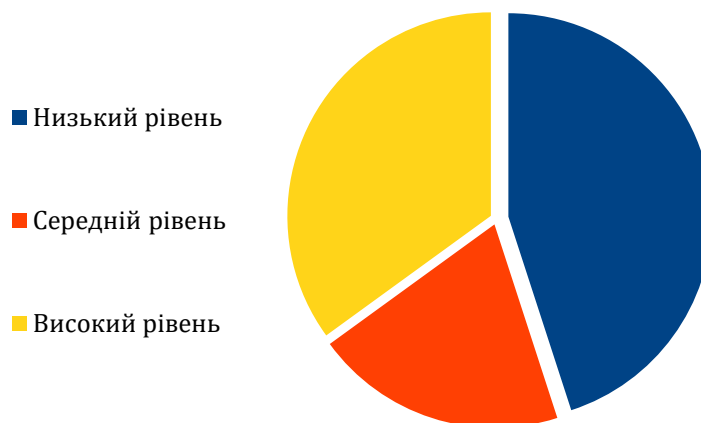

Рис. 1. Розподіл рівнів критичного мислення серед студентів

Рівень критичного мислення студентів було визначено за методикою Л. Старкі. Дослідження охопило 60 студентів 1-4 курсів віком 18-21 рік. Результати діагностики свідчать про суттєву різницю в рівнях розвитку критичного мислення серед студентів: 45% студентів продемонстрували низький рівень критичного мислення, 20% показали середній рівень, а 35% продемонстрували високий рівень. Студенти з низьким рівнем критичного мислення можуть бути більш вразливими до маніпуляцій та дезінформації в соціальних мережах. Ті, хто має середній рівень, здатні до деяких логічних операцій, але їхні рефлексивні здібності ще не повністю сформовані. Студенти з високим рівнем критичного мислення більш стійкі до впливу дезінформації та маніпуляцій у соціальних мережах, оскільки вміють розрізняти достовірні та маніпулятивні джерела інформації.

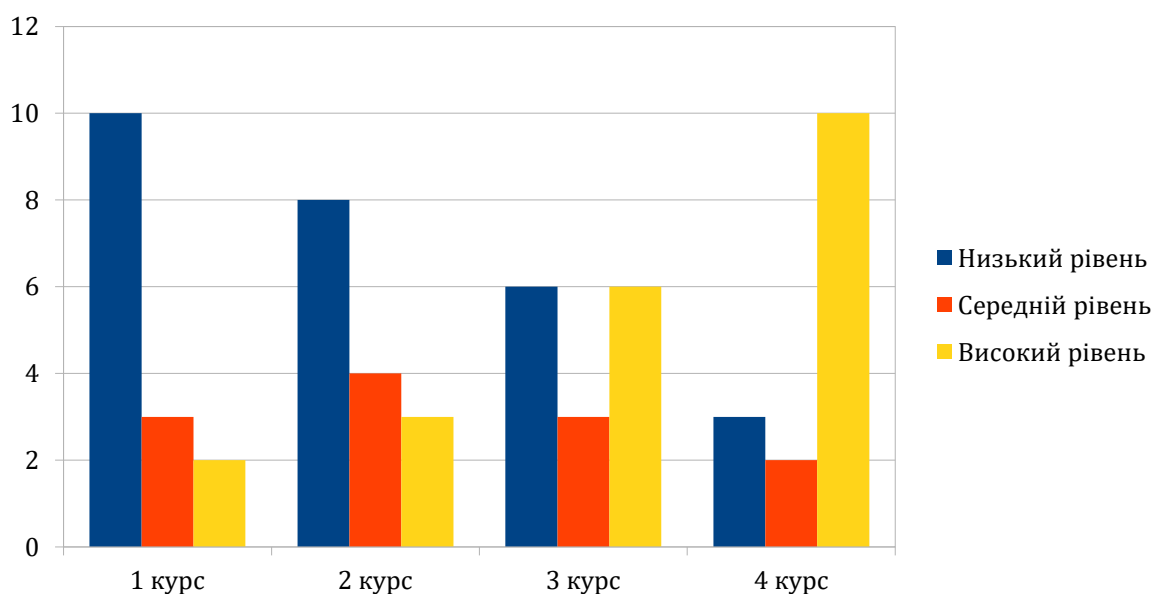

Рис. 2. Аналіз критичного мислення за курсами у студентів

Аналіз за курсами показав, що студенти 1 курсу мають найнижчий рівень критичного мислення, тоді як студенти 4 курсу – найвищий, що свідчить про вплив вищої освіти на розвиток аналітичних навичок. Гендерний аналіз показав, що хлопці продемонстрували загалом вищий рівень критичного мислення порівняно з дівчатами, хоча серед дівчат також є значна частка студенток із високим рівнем. Загалом, результати вказують на наявність значної групи учнів, які потребують додаткової підтримки у розвитку критичного мислення.

Гіпотеза дослідження передбачала, що залежно від рівня критичного мислення та здатності адекватно сприймати інформацію студенти можуть по-різному ставитись до контенту в соціальних мережах. Студенти з високим рівнем критичного мислення менш схильні до впливу дезінформації та мають більш зважений підхід до споживання контенту. Студенти із середнім рівнем іноді можуть піддаватися впливу дезінформації. Студенти з низьким рівнем критичного мислення є найбільш вразливими до маніпуляцій, схильні до некритичного сприйняття та поширення недостовірної інформації, а також можуть бути більш залежними від соціальних мереж.

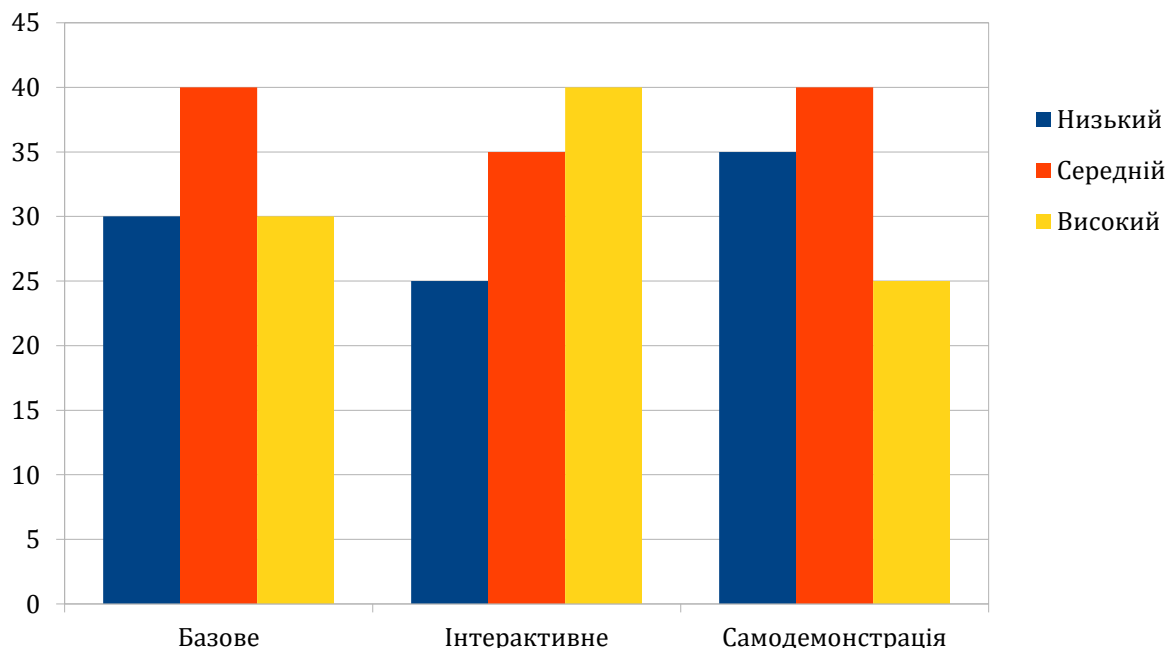

Рис. 3. Розподіл рівнів використання соціальних мереж серед студентів

Оцінка рівня використання соціальних мереж студентами за методикою Social Network Sites Usage Questionnaire (SNSs) показала, що

найбільш розвиненим є інтерактивне використання (40% високий рівень), що вказує на важливу роль комунікації. Базове використання розподілилося рівномірно (30-40% між рівнями), що свідчить про різний ступінь залученості. Використання самодемонстрації виявилось найменш вираженим на високому рівні (лише 25%), тоді як 35% студентів показали низький рівень, що свідчить про менш активне створення власного контенту.

Аналіз за курсами показав тенденцію до зростання активності в соціальних мережах із підвищенням курсу навчання. Студенти 1 курсу мають найвищий відсоток низького рівня використання. На 2 курсі помітна активізація взаємодії. 3 курс демонструє помітний стрибок у показниках високого рівня інтерактивного використання. 4 курс показує найвищий рівень базового та інтерактивного використання, а також більш збалансований підхід до самодемонстрації, що може свідчити про більш свідоме і професійне використання.

Гендерні відмінності свідчать, що хлопці активніше використовують соцмережі для інтерактивної взаємодії. Дівчата, хоча й мають дещо вищу частку студенток із низьким рівнем, демонструють ширший діапазон у використанні, зокрема помітну активність у самодемонстрації, що підтверджує тезу про їхню схильність до побудови онлайн-образу. Ці статеві відмінності варто враховувати при розробці програм із цифрової безпеки та формування критичного мислення.

Кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнта Пірсона (табл. 1) виявив взаємозв'язки між використанням соціальних мереж та критичним мисленням.

Таблиця 1

Кореляційний зв'язок між використанням соціальних мереж і рівнем критичного мислення

Пара змінних	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	Напрямок і сила зв'язку	Інтерпретація
Базове використання SNSs – Критичне мислення	-0.42	Помірно обернений	Чим частіше студент використовує соцмережі, тим нижчий його рівень критичного мислення.
Інтерактивне використання – Критичне мислення	-0.28	Слабкий обернений	Взаємодія в соцмережах частково пов'язана зі зниженим рівнем критичного мислення.

Продовження табл. 1

Пара змінних	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	Напрямок і сила зв'язку	Інтерпретація
Самодемонстрація – Критичне мислення	-0.51	Помірно сильний обернений	Часте самопрезентування в соцмережах пов'язане з нижчим рівнем критичного мислення.

[авторська розробка]

Найсильніший обернений зв'язок виявлено між використанням самодемонстрації та рівнем критичного мислення ($r=-0.51$). Це може свідчити про те, що активна самопрезентація в соціальних мережах супроводжується зниженням аналітичного сприйняття інформації. Базове використання також негативно корелює з критичним мисленням ($r=-0.42$), що свідчить про можливу когнітивну перенасиченість. Зв'язок між інтерактивним використанням та критичним мисленням виявився слабким, але також оберненим.

Подальший кореляційний аналіз досліджував взаємозв'язки між шкалами критичного мислення та емоційною компетентністю (табл. 2). Дуже сильний позитивний зв'язок ($r=0.99$) спостерігався між низьким рівнем критичного мислення та емоційною компетентністю, що вказує на труднощі учнів з низьким рівнем критичного мислення у виконанні завдань, які потребують глибокого аналізу. Сильний позитивний зв'язок ($r=0.97$) існував між високим рівнем критичного мислення та емоційною компетентністю. Ретроспективна рефлексія показала помірний позитивний зв'язок з критичним мисленням ($r=0.56$), що свідчить про краще усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків. Низький емоційний інтелект мав помірний обернений зв'язок з низьким рівнем критичного мислення ($r=-0.65$). Ситуативна рефлексія мала слабкий обернений зв'язок з високим рівнем критичного мислення ($r=-0.30$), що вказує на обмеження стратегічного та системного мислення. Емоційний інтелект показав помірний позитивний зв'язок з високим рівнем критичного мислення ($r=0.621$), що свідчить про здатність емоційно компетентних учнів до глибокого критичного осмислення. Загалом, кореляційний аналіз вказує, що високий рівень критичного мислення тісно пов'язаний з ретроспективною рефлексією, а розвиток емоційного інтелекту є важливим чинником для покращення здатності до критичного мислення.

Таблиця 2

Кореляційний зв'язок між шкалами критичного мислення

Пара змінних	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	Напрямок і сила зв'язку	Інтерпретація
Низький рівень критичного мислення — Емоційна компетентність	0.99	Дуже сильно позитивний	Учні з низьким рівнем критичного мислення мають значні труднощі у виконанні завдань, які потребують глибокого аналізу та осмислення.
Середній рівень критичного мислення — Емоційна компетентність	0.63	Помірно позитивний	Означає, що хоча між критичним мисленням та іншими факторами є певний зв'язок, він не є статистично значущим і може свідчити про варіативність результатів серед учнів з середнім рівнем критичного мислення.
Високий рівень критичного мислення — Емоційна компетентність	0.97	Дуже сильно позитивний	Учні з високим рівнем критичного мислення демонструють здатність до глибокого аналізу і рефлексії, що дозволяє їм досягати високих результатів у завданнях, які потребують роздумів і аргументації.
Ретроспективна рефлексія — Критичне мислення	0.56	Помірно позитивний	Учні, які здатні рефлексувати над минулим, зазвичай краще усвідомлюють причинно-наслідкові зв'язки та досягають кращих результатів у критичному мисленні
Низький емоційний інтелект — Низький рівень критичного мислення	-0.65	Помірно обернений	Учні, які мають труднощі у керуванні своїми емоціями, частіше демонструють обмежену здатність до критичного аналізу.
Сутиативна рефлексія — Високий рівень критичного мислення	-0.30	Слабкий обернений	Вказує на те, що учні, які зосереджені лише на поточних ситуаціях, рідше досягають високого рівня критичного мислення. Такий підхід обмежує їх здатність до

Продовження табл. 2

Пара змінних	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	Напрямок і сила зв'язку	Інтерпретація
			стратегічного та системного мислення, що є необхідним для досягнення високих результатів у критичному аналізі.
Емоційний інтелект — Високий рівень критичного мислення	0.621	Помірно позитивний	Емоційно компетентні учні частіше демонструють здатність до глибокого критичного осмислення інформації. Це пояснюється тим, що емоційний інтелект допомагає краще регулювати емоції, що сприяє більш об'єктивному та раціональному мисленню, що є основою для прийняття зважених і розумних рішень.

[авторська розробка]

У ході проведеного дослідження були досягнуті всі поставлені завдання. Теоретичний аналіз показав, що критичне мислення є складним когнітивним процесом, що включає здатність до аналізу, оцінки, синтезу інформації та формування обґрунтованих висновків. У студентському віці критичне мислення активно розвивається під впливом освітнього середовища, що сприяє формуванню аналітичних навичок, самостійності мислення та здатності протидіяти маніпулятивному контенту в умовах сучасного інформаційного простору.

Специфіка активності студентів у соціальних мережах була проаналізована на основі методики SNSs. Встановлено, що більшість студентів мають середній рівень загальної активності, високий рівень інтерактивної взаємодії з іншими користувачами, а також відносно низький рівень самодемонстрації. Це свідчить про те, що соціальні мережі здебільшого виконують комунікативну функцію у житті молоді, а не лише є засобом самопрезентації.

Емпіричне дослідження рівня критичного мислення серед студентів віком 18–21 років показало, що 45 % респондентів мають низький рівень критичного мислення, 20 % – середній, а 35 % – високий. Аналіз за курсами виявив позитивну кореляцію між рівнем критичного мислення

та роком навчання ($r=0.97; p=0.03$), що підтверджує роль освіти у формуванні когнітивних здібностей.

Крім того, результати кореляційного аналізу засвідчили наявність статистично значущих обернених зв'язків між рівнем критичного мислення та інтенсивністю використання соціальних мереж. Зокрема, для базового використання коефіцієнт кореляції становив -0.42 ; для інтерактивної активності -0.28 ; а для самодемонстрації -0.51 . Це свідчить про те, що надмірна активність у соціальних мережах, особливо пов'язана із самопрезентацією, може супроводжуватися зниженням рівня критичного мислення.

У процесі виявлення факторів, що впливають на розвиток критичного мислення студентів у цифровому середовищі, було встановлено, що провідним чинником є рівень освіти, який безпосередньо корелює з розвитком аналітичного мислення. Водночас стиль взаємодії з соціальними мережами також відіграє значну роль: пасивне або безкритичне споживання інформації, а також прагнення до самодемонстрації можуть негативно впливати на когнітивні процеси.

Отже, результати дослідження підтверджують висунуту гіпотезу про те, що рівень критичного мислення є важливим чинником у сприйнятті та оцінці інформації в соціальних мережах. Студенти з високим рівнем критичного мислення виявляють меншу залежність від соціальних мереж, демонструють вищу стійкість до дезінформації та вміють обирати достовірні джерела інформації, що вказує на необхідність подальшого розвитку цих навичок у межах освітнього процесу.

Майбутні дослідження могли б вивчити ефективність конкретних освітніх інтервенцій, спрямованих на покращення навичок критичного мислення в різних студентських популяціях. Лонгітудні дослідження могли б відстежувати розвиток критичного мислення та звичок користування соціальними мережами з часом, щоб краще зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки. Додатково, якісні дослідження могли б надати глибше розуміння уявлень студентів та стратегій навігації інформацією в соціальних мережах.

Список використаних джерел:

1. Терно С. Критичне мислення та інноваційні стратегії в історичній освіті: посібник для здобувачів ступеня вищої освіти магістра освітньо-професійної програми «Середня освіта (Історія)». Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2023. 120 с. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/13540/1/0053505.pdf> (дата звернення 03.04.2025).

2. Критичне мислення: комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни: навч. посіб. для рівня підготовки «доктор філософії» для спеціальності 033 Філософія КПП ім. Ігоря Сікорського; уклад.: Піхорович В.Д. Електронні текстові дані. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2018. 66 с. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/f82768f4f0944517a5a63e500fe6c9b3/content> (дата звернення 03.04.2025).
3. Казаченко Н. Коли не працює критичне мислення і для чого нам здоровий глузд. *Актуальні проблеми духовності. Збірник наукових праць*. 2020. Вип. 21. С. 204-228. URL: https://www.researchgate.net/publication/349678236_Koli_ne_pracue_kriticne_mislenna_i_dla_cogo_nam_zdorovij_gluzd (дата звернення 03.04.2025).
4. Харченко Н. В. Розвиток критичного мислення підлітків у громадських об'єднаннях скаутського напрямку: методичний коментар щодо форм та методів роботи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21(2). С. 302-312. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21%282%29_29. (дата звернення 03.04.2025)
5. Терно С. О. Критичне мислення: динаміка та сфера застосування. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 310-315. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Npifznu_2016_46_58 (дата звернення 03.04.2025)
6. Куземко Л. В. Проблема формування у майбутніх педагогів критичного мислення та здатності вирішувати проблеми. *Молодий вчений*. 2017. Вип. 3 (43). С. 417-421. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/3/98.pdf> (дата звернення 03.04.2025).
7. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості: навчальний посібник. Харків: «Контраст». 2019. 116 с. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/1086280/mod_resource/content/1/Sotsialna%20psykholohiia%20osobystosti_navchalnyi%20posibnyk_%20Shakhova_2019.pdf (дата звернення 03.04.2025).